

УДК 376. 1. 03

ЗДОБУТКИ СУЧАСНОЇ СУРДОПЕДАГОГІКИ НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

**О. І. Щуцька
М.Б. Кацан**

Анотація

Звернуто увагу на галузь спеціальної педагогіки — сурдопедагогіку. Охарактеризовано аспекти теоретичної і практичної сурдопедагогіки на основі двох підходів розуміння глухоти. Представлено позитивний досвід застосування ідей соціокультурного підходу спеціальних закладів для осіб з порушеннями слуху щодо ставлення до глухої людини. Визначено суттєві переваги двомовного навчання, коли національна ЖМ використовується в якості першої і основної поряд зі словесною. Зазначено доробок фахівців лабораторії жестової мови в Україні. Висвітлено здобутки практичної сурдопедагогіки на прикладі навчально-реабілітаційного центру.

Ключові слова: сурдопедагогіка. Особи з порушеннями слуху, спеціальний заклад, двомовне навчання, доробок фахівців, навчально-реабілітаційний центр.

Аннотация

Раскрыта специфика отрасли специальной педагогики — сурдопедагогики. Охарактеризованы аспекты теоретической и практической сурдопедагогики на основании двух подходов понимания глухоты. Представлен положительный опыт применения идей социокультурного подхода специальных заведений для лиц с нарушениями слуха относительно отношения у к глухому человеку. Определены существенные плюсы двуязычного обучения, когда национальный жестовый язык используется в качестве первого наряду со словесным. Описан опыт специалистов

лаборатории жестового языка в Украине. Представлены наработки практической сурдопедагогике на примере учебно-реабилитационного центра.

Ключевые слова: сурдопедагогика, лица с нарушениями слуха, специальное заведение, двуязычное обучение, учебно-реабилитационный центр.

Abstract

Author draws attention to the area of special pedagogy – deaf education. Theoretical and practical aspects of deaf education based on two approaches to understanding deafness are described. This paper presents a positive experience of using sociocultural approach ideas at special schools for hearing people about attitude to deaf. The significant advantages of bilingual education are outlined, when the national sign language is used as the first and principal along with verbal. The Ukrainian Sign Language Laboratory specialists' achievement is highlighted.

Keywords: Deaf education, persons of hearing impaired, a special institution, bilingual education, specialists' achievement.

Сурдопедагогіка – галузь педагогіки*, яка займається навчанням і вихованням осіб* з порушеннями слуху (глухі, слабкочуючі, пізнооглухлі, глухі з комбінованим порушенням, сліпоглухі – рідше). *До галузей педагогіки відносяться також і: тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка, логопедагогіка та ін., які опікуються певним типом дітей відповідно до нозології.

- Особи можуть бути діти і дорослі.

В Україні має понад 200-річну історію і безпосередньо пов'язана зі спеціальними закладами, де здобували і здобувають освіту особи з порушеннями слуху.

Нині Україні діє широка мережа спеціальних навчальних закладів сурдопедагогічного профілю (спеціальні садки, спеціальні школи, реабілітаційні центри, школи-комплекси, вечірні школи та ін) понад 50.

Предметом сучасної сурдопедагогіки є процес розвитку, навчання і виховання особи з порушеннями слуху.

Сучасна сурдопедагогіка застосовує два підходи щодо розуміння феномену глухоти. Перший технократичний базується на біолого-медичній концепції глухоти. Глухота розуміється як паталогія, а нечуюча людина як дефективна людина, розвиток якої треба коригувати. Другий соціокультурний базується на соціокультурній концепції глухоти і визначає її, як культурну відмінність. Нечуюча людина – нормальна людина, яка має особливості отримувати інформацію, освітні послуги рідною мовою – національною жестовою мовою .

Останній підхід відображає менталітет цивілізованого, гуманістичного суспільства, що підтверджується положеннями Конвенції про права інвалідів (статті 2, 21, 24, 30), Всесвітньої федерації глухих та українським законодавством (Закон про соціальну захищеність інвалідів (стаття 24), Закон про освіту (стаття 7), підзаконні акти КМ та МОН України.

Особи з порушеннями слуху – це прошарок населення представляє собою, як свідчить світова практика, лінгвістичну меншину і має свою мову – УЖМ, свою специфіку, свою індивідуальність та вимагає особливого підходу до вирішення освітніх проблем, послуги з чого надає практична сурдопедагогіка.

Є позитивний досвід застосування ідей соціокультурного підходу спеціальних шкіл для осіб з порушеннями слуху щодо ставлення до глухої дитини. Гуманно застосовуються інформаційно-комунікативні методи (тотальної комунікації, білінгвального навчання), які спираються на розвиток мовних здібностей на основі компенсаторних можливостей, з використанням УЖМ. Відмічено важливу роль у когнітивному, соціальному, емоційному, лінгвістичному розвитку нечуючої дитини під час навчання, де основна увага звертається на співпрацю з батьками, перекладачами, глухими дорослими, чуючими фахівцями, які застосовують навички жестомовної комунікативної компетенції.

Нині відмічаємо суттєві переваги двомовного навчання, коли національна ЖМ використовується в якості першої і основної поряд зі словесною, відмічено

підвищення рівня успішності глухих учнів, зростання активності у спілкуванні між однолітками, суттєве зростання рівня грамотності писемного мовлення.

Сьогодні соціокультурні реалії ініціювали якісні зміни у професійній парадигмі вчителів нечуючих дітей. Позитивним моментом є обов'язковість володіння УЖМ для здійснення педагогічної діяльності з нечуючими учнями, оскільки глобалізоване сьогодення диктує запит на вчителів, котрі вміють впливати на глуху дитину не лише предметною змістовністю, а й мовною обізнаністю. Відтак, зростає роль жестомовної компетенції, її розвиток здійснюється на спеціально організованих курсах різних рівнів ВНЗ та громадських осередків глухих. Змістове наповнення курсів з вивчення національних жестових мов відображає особливості сучасного стану науки про УЖМ, формує цілісне уявлення про мовну картину світу глухих.

Теоретичний аспект сучасної сурдопедагогіки підкріплюється науковими здобутками єдиного на теренах СНД наукового осередку – лабораторії жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України. За десять років діяльності науковцями:

- на законодавчому рівні закріплено розуміння і важливе значення УЖМ для глухої спільноти
- визначено правовий статус УЖМ не лише, як засобу спілкування, а й засобу навчання для нечуючих в якості першої мови, другої мови, допоміжної мови;
- обґрунтовано доцільність та необхідність застосування в освітньому процесі як нечуючими, так і педагогічним персоналом;
- розроблено і апробовано програмно-методичне забезпечення предмету «УЖМ» з підготовчого, першого класу по 12 включно;
- розроблено різнорівневі програми курсів з опанування УЖМ педагогічними кадрами;
- продовжується робота над створенням Жестівника УЖМ, вивчається кінетика, лексика, синтаксис, морфологія національної жестової мови.

Надзвичайно популярними є сьогодні положення інклюзивного навчання. Стосовно нечуючих дітей, згідно з головними аспектами інклюзії, це означає наступне:

- інлюзивна модель орієнтується на сильні сторони особи, а не її вади;
- домінуюча складова інклюзії – це права особи, а не благодійність;
- відмінності в розвитку є перевагою, а не проявами невідповідності.

Зважаючи на це, звичайна школа, яка бажає, щоб в неї інклюзувалися нечуючі, має забезпечити **УМОВИ** для:

а) розвитку сильних сторін за допомогою зрозумілого і доступного спілкування;

б) забезпечити права на доступ до інформації необхідним і зручним способом;

в) надати кваліфікованих фахівців з сурдопедагогічною освітою і відповідними курсами вивчення УЖМ;

г) стимулювати можливості розвитку (пізнавального, мовленнєвого та ін.) особи, а не підкреслювати її нездатність корекційними заняттями, особливо у формах мовлення, сензитивний період яких завершився.

Який тип школи сьогодні спроможний забезпечити такі умови?

Відповідь однозначна. Лише загальноосвітні спеціальні заклади різного типу, які мають достатній сурдопедагогічний досвід освітнього розвитку нечуючих осіб та кваліфікований психолого-педагогічний персонал, який тримає руку на пульсі і постійно підвищує рівень жестомовної комунікативної компетенції.

Ми представляємо Тербовлянський навчально-реабілітаційний центр Тернопільської області, який в сучасних умовах здобув багаторічний досвід освітнього розвитку осіб з особливими потребами, в тому числі і з вадами слуху. Наш заклад забезпечує якісну реалізацію основних завдань державної політики в системі спеціального навчання та виховання відповідно до чинного законодавства України. Організація навчально-виховного процесу дітей з

особливими освітніми потребами здійснюється з урахуванням завдань, визначених Указами Президента України, дорученнями Уряду, нормативно-правовими актами, листами Міністерства освіти і науки України.

Діяльність Центру була спрямована на реалізацію законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Про оздоровлення та відпочинок дітей», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про протидію корупції», «Про інноваційну діяльність», Положення про навчально-реабілітаційний центр, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України від 16.08.2012 №920.

У своїй діяльності навчальний заклад керується загальними нормативно-правовими документами з питань організації корекційного навчально-виховного процесу, так і Концепцією діяльності навчального закладу, Статутом навчального закладу.

Відповідно до Концепції діяльності Терехівлянського навчально-реабілітаційного центру, єдиної науково-методичної проблеми педагогічного колективу «Формування життєвої компетентності дітей з особливими освітніми потребами на основі використання їх компенсаторних можливостей через розвивально-компенсаторну спрямованість навчально-виховного процесу» пріоритетними завданнями роботи всіх ланок навчально-виховного процесу є:

- створення необхідних умов для здобуття дітьми з особливими освітніми потребами повноцінної освіти на рівні державних стандартів;
- реалізація індивідуальних творчих здібностей та потреб, повноцінний морально-духовний розвиток особистості молодого патріота України;

- організація методичної та виховної роботи відповідно до вимог нового Державного стандарту;
- створення умов виховання та навчання, які забезпечують збереження фізичного та психічного здоров'я дітей;
- організація та спрямування розвиткової роботи на оптимальний всесторонній розвиток особистості дитини з особливими освітніми потребами;
- формування навчально-виховного та компенсаторно-розвивального середовища, у якому реалізується сучасна модель випускника, що добре володіє технологіями державної словесної та української жестової мов, навичками спілкування через Інтернет;
- професійний розвиток педагогічних кадрів, які систематично підвищують свій рівень володіння жестомовної комунікативної компетенції;
- забезпечення, оптимізація та покращення матеріально-технічної бази;
- комп'ютеризація та інформатизація закладу;
- моніторингове дослідження всіх структурних ланок центру.

Діяльність всіх суб'єктів навчально-виховного процесу спрямована в площину особистісного розвитку кожної дитини, відкритості освітньо-виховної системи закладу, зумовлювала модернізацію чинників, які впливали на якість навчально-виховного процесу, зміст, форми і методи навчання, виховання та компенсацію розвитку вихованців, систему контролю і оцінювання управлінських рішень, взаємовідповідальність всіх учасників навчально-виховного процесу за усвідомлений позитивний результат.

Цьому також сприяють застосування новітніх досягнень спеціальної сурдопедагогіки та сурдопсихології, використання сучасних інноваційних технологій навчання, виховання, комп'ютеризація навчально-виховного процесу в комплексі з психолого-педагогічною, медичною, фізичною, соціальною реабілітацією.

У Центрі створюються необхідні умови, які сприяють становленню та соціалізації особистості дитини з особливими освітніми потребами та забезпечують права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття відповідного рівня дошкільної, базової загальної середньої, повної загальної середньої освіти, професійної підготовки відповідно до своїх можливостей, здібностей та індивідуальних особливостей розвитку.

Протягом навчального року здійснюється системний кваліфікований психолого-медико-педагогічний супровід дітей з врахуванням стану їх здоров'я, можливостей систем і органів, особливостей психофізичного розвитку; надаються реабілітаційні послуги відповідно до індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами.

Значна робота педагогічного колективу Центру спрямована на психолого-педагогічну допомогу батькам з метою їх залучення до навчально-виховного та реабілітаційного процесів, на формування в учнівської молоді громадянської позиції, власної гідності, принципів толерантності, готовності до трудової діяльності.

Спрямованість кожного предмета на розвиток життєвих компетенцій учнів з особливими освітніми потребами є головною.

Одним з основних завдань розвитку освітньої системи Центру є цілеспрямоване професійне самовдосконалення педагогічних кадрів, підвищення їх кваліфікаційного рівня, яке охоплює такі напрямки:

- формування ключових фахових компетенцій професійності, моніторинг якості освітньо-виховної діяльності педагогів;
- впровадження новітніх технологій навчання і виховання, адаптивних навчальних програм;

- самоосвітня діяльність педагога;
- залучення педагогічних кадрів до творчої діяльності;
- психолого-педагогічний супровід навчально-виховного процесу.

Кожен педагогічний працівник підвищує свій професійний рівень шляхом участі в роботі методичного об'єднання, педагогічних радах, шляхом самоосвіти, завдяки курсам підвищення кваліфікації.

Аналіз руху учнів навчального року свідчить про дієвість та результативність зусиль педагогічного колективу щодо збереження шкільного контингенту та забезпечення обов'язковості загальної середньої освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Збереження контингенту учнів протягом минулого навчального року забезпечене шляхом: систематичного контролю з боку адміністрації закладу, класних керівників, вихователів за відвідуванням учнями уроків та занять; індивідуальної роботи з учнями та батьками; системної роботи Ради профілактики правопорушень; різнопланової позакласної та позашкільної виховної роботи; дотримання звичаїв і традицій шкільної родини.

Система обліку відвідування учнями уроків та занять, яка склалася в Центрі впродовж багатьох років, є дієвою та результативною. Кожного дня класний керівник (вчитель початкових класів) та заступник директора з навчальної роботи за участю представника органу шкільного самоврядування після першого та після останнього уроків збирають дані про учнів, відсутніх на уроках, уточнюють причини відсутності, а кожен класний керівник заповнює в шкільній книзі обліку відсутності учнів на уроках відповідну графу.

Питання відвідування учнями навчальних та виховних занять, занять гуртків та секцій є одним із основних питань внутрішньошкільного

контролю. Висока якість відвідування учнями занять вимагає від педагогічного колективу наступного алгоритму дій:

- забезпечення щоденного дієвого контролю за відвідуванням учнями навчально-виховних занять, заходів реабілітаційного змісту, за поведінкою учнів на уроках та в позаурочний час;

- створення оптимальних умов для активної участі кожного вихованця в загальношкільних виховних видах діяльності, в роботі гуртків за інтересами, в спортивних секціях;

- негайне реагування і з'ясування причини відсутності дитини в закладі чи на уроці, встановлення місцеперебування дитини, вчасне інформування про порушення внутрішкільного розпорядку батьків або осіб, які їх замінюють;

- залучення спеціалістів шкільної соціально-психологічної служби у випадках, коли причиною невідвідування учнем занять є конфлікт в учнівському колективі;

- залучення представників служби у справах дітей (а у разі критичної необхідності – спеціалістів відділу дитячої кримінальної міліції) у випадку, коли учень систематично або тривалий час не відвідує навчальний заклад без поважних причин та для профілактичної роботи з ним;

- забезпечення з боку адміністрації Центру повноцінної діяльності педагогічного лекторію для батьків або осіб, що їх замінюють.

Виходячи з Концепції діяльності навчального закладу є організована робота з індивідуального навчання учнів. Члени шкільної психолого –медико-педагогічної комісії складають скориговані плани навчання .

Окремої уваги заслуговує робота класних керівників та соціально-психологічної служби Центру з учнями девіантної поведінки, залучення до розв'язання конфліктних ситуацій батьків, громадськості та відповідних служб.

З метою колективного вирішення шляхів реалізації науково-методичної проблеми, усунення поточних проблем в корекції розвитку, навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, підведення підсумків вивчення стану викладання навчальних предметів, якості та результативності корекції розвитку та виховання дітей проводяться: педагогічні ради із залученням профільних спеціалістів, науково-практичні конференції, спецсемінари, засідання шкільної психолого-медико-педагогічної комісії, інструктивно-методичні наради, майстер-класи. Питання тематичного контролю розглядаються на нарадах при директору, при заступниках директора, на засіданнях методичної ради Центру.

Домінуючою формою науково-методичної роботи в Центрі є методичні об'єднання педагогічних працівників: міжпредметні: гуманітарного циклу, природничо-математичного циклу, корекційно-розвиткового циклу, вчителів початкових класів, класних керівників, вихователів початкових класів, вихователів старших класів, педагогів дошкільного відділення. Роботу методичних об'єднань сплановано відповідно до конкретних потреб Центру, інтересів, досвіду, здібностей педагогів та з врахуванням особливостей роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: порушеннями слуху та мовлення, затримкою психічного розвитку, складними вадами розвитку в поєднанні з психофізичними відхиленнями.

Під час засідань методичних об'єднань опрацьовуються навчальні програми, підручники, посібники, інструкції та методичні листи, заслуховуються і обговорюються доповіді з актуальних питань спеціального та корекційного навчання та виховання дітей, проводиться огляд новинок методичної літератури, обговорюються труднощі в роботі з дітьми різних нозологій та шляхи їх подолання, аналізуються виховні заходи. Керівники методичних об'єднань працюють щодо створення електронної бази даних з впровадження ІКТ під час

навчально-виховного процесу.

Але в роботі методичних об'єднань є певні недоліки: недостатньо уваги приділялось протягом року питанню взаємовідвідування уроків та позакласних заходів, відсутня або частково налагоджена робота з обміну досвідом між різними методичними об'єднаннями Центру.

У закладі функціонують два сучасних мультимедійних кабінети, які обладнані інтерактивною дошкою, проектором та стаціонарними комп'ютерами і ноутбуками, підключеними до мережі Інтернет. Доступ до ресурсів мультимедійного кабінету має кожен педагог Центру. Для проведення уроків з різних навчальних дисциплін, виховних занять на комп'ютерах встановлене ліцензоване ППЗ для загального користування.

Корекційний навчально-виховний процес у закладі забезпечений досвідченими фахівцями, які мають спеціальну освіту та володіють державною мовою. Адміністрація Центру приділяє особливу увагу здобуттю педагогами другої вищої спеціальної освіти, якісному добору і розподілу кадрів, враховуючи фахові, психологічні особливості та вікові критерії працівників.

Якісну медичну реабілітацію, професійні послуги вихованцям закладу протягом минулого навчального року надають працівники медичної частини. Для забезпечення потреб дітей була організована системна робота кімнати аромотерапії, фізіотерапевтичний кабінет, процедурний кабінет, ізолятор для хворих на загальні захворювання на 5 ліжок та ізолятор для хворих на кишкові захворювання на 3 ліжка. Якісну до медичну допомогу надають педіатр, психіатр, медичні сестри. Масажист, інструктор з ЛФК разом з помічниками вихователя проводять лікувально-відновлювальні та лікувально-профілактичні заходи, фізичну реабілітацію вихованців відповідно до їх потреб.

Таким чином, співпраця теоретичної і практичної сурдопедагогіки і сурдопсихології є реальною і надійною. Руйнування системи спеціальних закладів для осіб з особливими освітніми потребами призведе до знищення передового багаторічного досвіду фахівців галузі.

Література.

1. Закон про освіту 2016. Режим доступу: <http://mon.gov.ua>.
2. Конвенція про права інвалідів. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
3. Кульбіда С.В. Українська дактилологія. С. Кульбіда Дефектологія. – №2. – 2003. – С. 34 – 36.
4. Кульбіда С.В. Стан використання і вивчення жестової мови. Історія досліджень. С.Кульбіда / Сучасні системи розвитку спеціальної освіти (українсько-канадський досвід. Матеріали міжнародної конференції.- Київ-Едмонтон: Науковий світ, 2005. – 75 – 83.
5. Кульбіда С.В. Значення педагогічної оцінки в усвідомленні початківцями результатів навчальної діяльності. С. Кульбіда. Дефектологія. – №1. – 2003. – С.37 – 39.
6. Кульбіда С.В. Поліпшення якості навчання глухих дітей шляхом використання жестової мови :Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – Науково-методичний збірник. – Київ, 2005. – С.333 – 337.
7. Кульбіда С. В. Українська жестова мова як об'єкт лексикографічної параметризації / С. В. Кульбіда, О. М. Тищенко / Лексикографічний бюлетень. – Вип. 12. – Київ, 2005. – С.37 – 42. <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/lb/Documents/LB-12.pdf#page=37>
8. Кульбіда С.В. та ін. Основні положення двомовного навчання нечуючих осіб в Україні. С. Кульбіда.- Жестова мова й сучасність. – К.: О Т. Ростунов, 2012. – Вип. 7. – С. 42 – 48.
9. Кульбіда С. В. Білінгвальне навчання нечуючих: стан, перспектива розвитку / С. В. Кульбіда // Дефектологія. - 2006. - № 3. - С. 2-3. - Бібліогр.: 8 назв. - укр. <http://irbis-nbu.gov.ua>
10. Кульбіда С. В. Правила дактилювання / С. В. Кульбіда // Дефектологія. - 2006. - № 1. - С. 39-41. - Бібліогр.: 3 назв. - укр.<http://irbis-nbu.gov.ua>
11. Кульбіда С.В. До питання про білінгвальне навчання нечуючих: теорія і практика Жестова мова й сучасність: Збірник наукових праць. – Вип. 1.- Київ: Наукова думка, 2006.- С.16 – 22.
12. Кульбіда С.В. Освіта ХХІ століття Дефектологія. - № 2. - 2006. - С.54 – 56.irbis.npu.edu.ua
13. Кульбіда С.В. Українська дактилологія : науково-методичний посібник. - Світлана Кульбіда. - К.: Педагогічна думка, 2007. - 328 с.
14. Кульбіда С.В. Місце жестової мови у спеціальній школі для осіб з порушеннями слуху Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. - Науково-методичний збірник. – Вип. 9.- Київ: ПП: Актуальна освіта, 2007.- С.82 – 84.
15. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у

Щуцька О.І., Кацан М.І. Здобутки сучасної сурдопедагогіки на прикладі навчально-реабілітаційного центру. Ольга Щуцька, Марія Кацан. Молодь в умовах нової соціальної перспективи : Збірка наукових праць. - Вип. 16. - Київ, 18 травня 2017 року. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2017. - С. 477 — 488. <http://kod.npu.edu.ua/index.php/konferentsii/25-vidbulasia-konferentsiia-molod-v-umovakh-novoi-sotsialnoi-perspektvyv#матеріали-конференції>

навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. - К. : Поліпром, 2010. - 503 с. - укр.

16. Kulbida S. THE STEPS UKRAINIAN SCIENCE IN THE STUDY AND POPULARIZATION THE UKRAINIAN SIGN LANGUAGE / Svetlana Kulbida / ISSUES OF UPBRINGING AND TEACHING IN THE CONTEXT OF MODERN CONDITIONS OF OBJECTIVE COMPLICATION OF THE PERSON'S SOCIAL ADAPTATION PROCESSES. – 9.02. – 15.02.2017. - Correctional education (deaf-and-dumb pedagogy, Blindness and education, oligophrenopedagogics and logopaedics)gisap.eu/ru/node/119449

17. Кульбіда С.В. Статус глухої людини в соціумі: особистість чи стигматизований індивід? С. Кульбіда.- Молодь в умовах нової соціальної перспективи : Збірка наукових праць. - Вип. 16. - Київ, 18 травня 2017 року. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2017. - С. 477 — 488.